

АНТИЧНА АРХЕОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ

УДК 94(3):[378.018.4(477.83-25):069.5]

ВИКЛАДАННЯ КУРСІВ З ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (за матеріалами Музею історії Львівського університету)

Анастасія БАУКОВА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра археології та спеціальних галузей історичної науки,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: anastasiya.baukova@lnu.edu.ua*

Юрій ГУДИМА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
Музей історії Львівського університету,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: yuriyhudyma@gmail.com*

Підбір ілюстративного матеріалу для викладання різних дисциплін відіграє важливу роль у педагогіці. Із появою фотографії це завдання значно спростилося. Нововиявлена колекція діапозитивів, що зберігається у фондах Музею історії Львівського університету, є цінним джерелом відомостей про рівень викладацької майстерності та технічного забезпечення освітнього процесу в Університеті у першій третині ХХ ст. Це актуально з точки зору вивчення історії педагогіки, також ці матеріали вперше введені до наукового обігу. Охарактеризовано особливості використання діапозитивів, центрів їх виробництва та технологій, які застосовували в навчанні тощо.

Ключові слова: діапозитиви, Музей історії Львівського університету, історія педагогіки, антична історія, класична археологія.

Університетська освіта від часу свого становлення передбачала ознайомлення з культурою та історією античних Риму та Греції. Атракційність цих предметів та висвітлюваний матеріал, до появи візуальних засобів, ставив перед викладачем складне завдання при виборі способів донесення інформації. До винайдення і поширення методів фотографії основним способом унаочнення були або екскурсії до музеїв, або використання різноманітних креслень, гравюр, таблиць, схем тощо.

Зрозуміло, що це дещо обмежувало повноцінне висвітлення матеріалу, адже потребувало значних зусиль із підготовки, виготовлення та зберігання ілюстративного матеріалу. З іншого боку, наше уявлення про дидактичні матеріали і практичні способи унаочнення лекцій в університеті є доволі обмеженими через відсутність безпосередніх описів чи цих таблиць, схем, креслень тощо. Саме тому важливою є колекція чорно-білих діапозитивів, яка зберігається у фондах Музею історії Львівського університету. Вони надійшли до музейної колекції в результаті проведення реорганізації підрозділів Університету і є джерелом для вивчення цілого комплексу дисциплін з історії археологічної науки, педагогіки, науки та техніки, музейної справи, мистецтва, книгодрукування тощо.

Опрацьовану частину колекції становлять 250 діапозитивів, що є достатнім для попередніх висновків та визначення головних тенденцій. Передусім відзначимо, чим є ці предмети. За визначенням діапозитиви (слайди) (від грец. *dia* – “через” і лат. *positivus* – “позитивний”) є фотографічним позитивним зображенням на прозорій основі (скло, плівка), що розглядається на просвіт або проєктоване на екран, призначене для навчальних і виховних цілей. Вони могли бути чорно-білими і кольоровими, озвученими чи неозвученими. У нашому випадку йдеться про найдавніший вид діапозитивів – чорно-білі, хоча для передачі найповнішого уявлення про фрески мікенської культури згодом у колекції слайдів Львівського університету з’явилися кольорові зразки. Однак такі випадки є насправді поодинокими, адже кольорові діапозитиви здебільшого стосувалися ілюстрацій художніх творів, а тут йшлося про наукові публікації і світлини з розкопок.

За характером зображень діапозитиви бувають штрихові й півтонові. На штрихових зображення виконують лініями, штрихами, крапками і суцільною заливкою. Так виконують схеми, креслення, штрихові малюнки, таблиці, текст. Півтонові діапозитиви – це фотографії, малюнки, виконані олівцем із розтушовуванням, тушшю з плавним переходом від затемнених ділянок до світла. У колекції Музею найбільше півтонових екземплярів.

Більшість діапозитивів із фондів Музею датуються початком ХХ ст. Як відомо з історії використання “магічного ліхтаря”, а саме так називався пристрій для демонстрації слайдів, сам принцип проєкції був відомий в Європі ще з ХVІІ ст. Наприкінці ХІХ ст. у Великобританії створювали перші каталоги діапозитивів для продажу. Однак здебільшого такі слайди використовували виключно для розваги, для ознайомлення широкої громадськості з фантазмагоріями. Першою спробою використати

Рис. 1. Діапозитив із колекції Музею історії Львівського університету.

новий спосіб ілюстрації в науково-педагогічних цілях можна вважати курс лекцій Клерка (1848 р.) у Політехнічному інституті Лондона в супроводі магічного ліхтаря. Їх успіх був настільки великим, що ця практика поширилася на Францію та Німеччину. У 1864 р. деякі курси в Сорбонні ілюстрували проєкціями [Садуль, 1999]. Однак найчастіше проєкцію використовували для жартівливих вистав, декламації видатних творів літератури чи казок, для супроводу виконання релігійних гімнів та благочинних вистав у церквах чи сиротинцях.

Важливим поштовхом до використання діапозитивів став винахід фотографії. Це змінило підхід до виготовлення слайдів і сприяло збільшенню частки їхнього застосування в наукових цілях.

Практика використання діапозитивів у викладанні курсів чи науково-просвітницькій діяльності з'явилася у Львові під впливом німецьких виробників. Про це свідчить те, що найдавнішу частину з датованих діапозитивів становлять слайди, виготовлені "Інститутом наукових проєкцій" Франца Штудтнера. Він є видатною постаттю в

історії документальної фотографії, був учнем професора Германа Грімса (1828–1901), історика мистецтва, котрий активно використовував слайд-проекцію в своїх лекціях у Берлінському університеті [Franz Stoedtner-Archiv]. Свої ідеї Ф. Штудтнер остаточно випробував під час роботи над дисертацією під керівництвом Г. Грімса. Метою заснування у 1895 р. “Інституту наукових проєкцій” стало виробництво фотозаписів як образного матеріалу для лекцій та публікацій. Із цією метою Ф. Штудтнер з 1900 р. подорожував Німеччиною і фотографував пам’ятки архітектури. Не вдаючись у деталі, зауважимо, що завдяки цим подорожам у 1906–1909 рр. зафіксовано стан і внутрішнє облаштування Магдебурзького собору, вівтаря Пахера у Санкт-Вольфгангу, соборів і стародавніх споруд Вартбурга тощо. За тогочасною європейською практикою, з 1898 р. у Берліні почали публікувати каталоги слайдів для продажу, які часто називали “збірниками зразків для навчальних цілей”. Цій меті сприяло те, що асортимент зображень стосувався природничих наук, медицини та техніки. Досі ці каталоги викликають інтерес науковців, адже містять своєрідний зріз знань у цих галузях та фіксують неіснуючі об’єкти. На 1930 р. в Інституті накопичилося вже близько 250 000 негативів і це дає підстави вважати “Інститут наукових проєкцій” Ф. Штудтнера провідним комерційним архівом зображень, особливо в галузі історії мистецтва. Для першої третини ХХ ст. ці каталоги, без перебільшення, стали “частиною колективної пам’яті образів” [Stoedtner, Franz August]. Діапозитиви “Інституту наукових проєкцій” використовували також у музейній роботі. Прикладом можуть слугувати залишки фондів Музею до- і ранньої історії в колекції сучасного Національного музею історії України. Частина з цих діапозитивів були привезені до Києва з музеїв та архівів Німеччини і містили, передусім, карти ймовірних шляхів міграції культур мальованої кераміки, поширення бойових сокир на території Німеччини чи зображення посуду культури шнурової кераміки з поховання в м. Галле [Сорокіна, Завальна, Радієвська, 2015, с. 293]. Отже, тематика діапозитивів Ф. Штудтнера була насправді широкою і могла використовуватися у навчанні та пропаганді. Важливо, що у своїй роботі Ф. Штудтнер не використовував ретуш чи різні світлові ефекти, що давало найбільш реалістичне відображення об’єкта. Тому діапозитиви зі світлинами з розкопок є цікавим і важливим історичним джерелом.

Рис. 2. Продукція “Інституту наукових проєкцій” Франца Штудтнера в колекції діапозитивів Музею історії Львівського університету.

Завдяки співпраці з др. Анке Напп, керівницею медіатеки Гамбурзького університету, встановлено, що діапозитиви з фондів Музею історії Львівського університету були виготовлені в різні роки. Декілька екземплярів були виготовлені 1904 р., найбільша ж кількість із досліджених датується 1917 та 1919 рр. Значна партія зразків була закуплена в 1920–1929 рр. Загалом у фондах поки що виявлено 29 відповідних діапозитивів. Виникає питання, як відбувалася закупівля діапозитивів і хто з працівників Університету був ініціатором цього процесу? Однак сьогодні однозначну відповідь ще не сформовано. Із відомостей Німецького державного архіву фоно- і фотодокументів відомо, що професори зверталися до “Інституту наукових проєкцій” з проханням надіслати каталог. Для ознайомлення з каталогом чи зразком альбомів із фотографіями давалося вісім днів. А. Напп зауважила, що в архіві є численні скарги на протермінування повернення зразків чи

Рис. 3. Діапозитиви, виготовлені “Оптичним інститутом” Андреаса Крюсса з колекції Музею історії Львівського університету.

каталогів. Також можна було особисто ознайомитися з якістю слайдів і продукції, відвідавши саме виробництво. За обраними номерами зразків виготовляли слайди і відправляли в місце призначення у спеціальному упакуванні. Оскільки ця процедура могла зайняти кілька тижнів, то професори мали заздалегідь планувати їх використання в лекціях. У перші післявоєнні роки на виготовлення слайдів йшли місяці, але все-таки виробництво та постачання не припиняли. Однак у колекції нашого університету на сьогодні відсутні зразки, датовані другою половиною 1940-х років.

Якщо на початку діяльності Ф. Штудтнер подорожував Німеччиною і фотографував різні історичні об’єкти, то доволі скоро фірма почала співпрацювати з різними агентами, музеями та галереями для розширення асортименту зображень. Щодо музейних зображень треба відзначити два важливі аспекти. По-перше, наприкінці XIX – на початку XX ст.

116 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2018. Випуск 22

відвідування музеїв було одним із головних способів вивчення історії мистецтва чи історії античної археології. Але, без сумніву, не усім студентам було доступним відвідування експозицій музеїв і такі слайди стали доброю альтернативою і для ознайомлення з матеріалами, і з переліком музеїв. Хоча на слайді не завжди вміщено інформацію з назвою установи і можна припускати, що сам викладач або називав їх або ні. По-друге, поява слайдів значно збільшувала асортимент зображень для ілюстрування різних лекцій. Адже основним джерелом надходження ілюстративного матеріалу були книжки і публікації. До речі, серед слайдів значну групу становлять саме фотокартки вирізок із книжок. За технологією виготовлення такі зразки не є повноцінними слайдами, адже інколи це безпосередні вирізки з друкованих праць, затемнених рамкою з фольги і вміщених поміж двох скляних рамок, а не зображення на плівці. Цікаво, що частину слайдів становлять ілюстрації з праці Едмунда Булянди “Etruria i Etruskowie” (Lwów, 1934). Також наголосимо, що фото зі слайдів частково зафіксували як конкретно виглядала експозиція цих музеїв чи галерей, що є також важливо.

Загалом у колекції слайдів є зображення з таких музеїв чи галерей: Національного археологічного музею в Афінах (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο), Національного римського музею (Museo Nazionale Romano), Національного археологічного музею у Флоренції (Museo archeologico nazionale di Firenze), Національного музею Вілла Джулія (Villa Giulia, Villa Suburbana, напис на етикетці називає установу як Музей Папи Юлія, нині – Національний музей етрусського мистецтва (Museo Nazionale Etrusco di Villa Giulia)), Археологічного музею Спарти (Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης), Лейденського музею (Державний музей старожитностей, Rijksmuseum van Oudheden, Нідерланди), Британського музею (The British Museum), Етрусського музею Гуарначчі (назва на етикетці слайду – Музей Гуарначчі, сучасна назва – Museo Etrusco Guarnacci Volterra), Музею образотворчого мистецтва (Zbiór Państwowy w Warszawie, тепер – Muzeum Narodowy w Warszawie). Такий широкий спектр музеїв і колекцій у слайдах служив дидактиці, популяризації науки, проведенню мистецтвознавчих досліджень.

Наявність слайдів з однаковими зображеннями, виготовленими різними виробниками, можна пояснити тим, що існував певний набір “обов’язкових” чи “типових” зображень із певної галузі, який і тиражувався. Також це може пояснюватись тим, що курси з історії античної культури читали не на одному факультеті кількома викладачами, а відсутність етикеток не давав змоги встановити належність до кафедр чи факультетів.

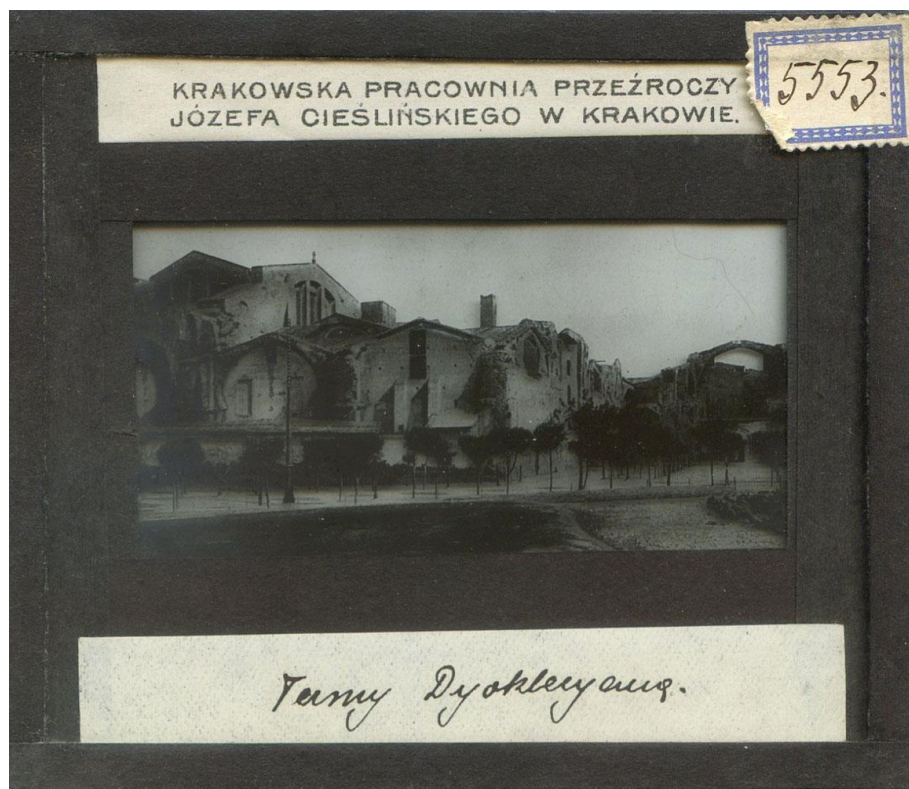

Рис. 4. Діапозитив із зображенням терм Діоклетіана, виготовлений фірмою Юзефа Цісліньського (Краків) із колекції Музею історії Львівського університету.

Іншу значну частину слайдів із колекції діапозитивів Музею історії Університету становлять зразки не менш знакового підприємства в історії науки та техніки Німеччини – “Оптичного інституту” Андреаса Крюсса.

Без сумніву, важливим є наявність слайдів німецького виробництва, що свідчить про “включеність” Львівського університету в загальноєвропейські педагогічні та мистецтвознавчі тенденції. Але важливе значення мають також і діапозитиви, виготовлені львівськими фірмами початку ХХ ст., оскільки це є прямим свідченням імпорту технологій та розвитку місцевого виробництва. Зокрема, під час роботи з колекцією, вдалося виявити продукцію закладу Владислава Божемського та фірми “Омега”. Обидві установи потребують докладного вивчення, що і винесено на перспективу дослідження. Також цікавими зразками є діапозитиви, виготовлені краківською фірмою Юзефа Цісліньського (Kraowska pracownia przezroczy Józefa Cieslińskiego) та закладом Р. Лехнера (R. Lechner) з Відня.

Спостереження за написами на етикетках є також дуже інформативними: по-перше, не зважаючи на те, що здебільшого написи зроблені від руки кількома особами польською мовою першої половини ХХ ст., серед опрацьованих слайдів є і зразки з написами українською мовою. Ця обставина свідчить, що діапозитиви використовували в навчанні, ймовірно, після встановлення радянської влади та переходу на українську мову викладання. Шкода, що питома частка таких слайдів є малою. По-друге, написи німецькою мовою наносили друкарським способом на етикетки в часі виготовлення діапозитивів на підприємствах А. Крюсса, А. Штудтнера чи Р. Лехнера. Частина написів на етикетках польською мовою також здійснена машинописом чи друкарським способом. Завдяки інформації на етикетках можна дізнатися, що збережені діапозитиви (окрім неідентифікованих локалізацій), головню, використовували в загальнодоступних лекціях (так звані *Powszechny Wykładu Uniwersyteckie*) чи належали кафедрі історії польського та східноєвропейського мистецтва. Що цікаво, більшість діапозитивів використовували для викладання курсів з історії античної культури, історії чи класичної археології, але прямої вказівки на зберігання діапозитивів на відповідних кафедрах не зафіксовано.

Нарешті коротко охарактеризуємо сюжети діапозитивів та зіставимо їх із програмами курсів, які читали у Львівському університеті. На перший погляд, серед опрацьованих діапозитивів немає якихось екстра сюжетів чи невідомих на сьогодні речей. Фотографії шедеврів античної техніки та мистецтва є добре знаними в середовищі антикознавців. Проте, для початку ХХ ст. відомості про роботи на Криті, в Мікенах чи дослідження в галузі етрускології були актуальними відкриттями й обізнаність про їх результати в такій глибокій периферії від центрів вивчення античного світу є багатозначним фактом. Це значить, що викладання історії античних цивілізацій та курсів з історії греко-римського мистецтва відбувалося на доволі високому рівні, а викладачі Університету, не зважаючи на рівень розвитку тогочасних комунікацій, були обізнані в найактуальніших тенденціях та відкриттях! З іншого боку, фото розкопок із діапозитивів показує стан пам'яток на момент створення діапозитиву, що також є важливо для історіографічних досліджень.

Візуальний ряд слайдів дає змогу навіть у сучасних умовах цікаво і нетрадиційно проводити лекції з історії крито-мікенської цивілізації, римського будівництва чи візуальних образів римських тріумфальних арок. Однак у першій половині ХХ ст. ці матеріали використовували для ілюстрації таких тем: “Грецька архітектура” (1916/1917 н. р.) [Program wykładów... 1916/1917, 1917, s. 16], “Грецька скульптура”, “Археологія

(Предмет, завдання, методи)”, “Історія та топографія Риму”, “Фідій і Поліклет” (1918/1919) [Program wykładów... 1918/1919, 1918, s. 16–17], “З історії грецької релігії”, “Живопис Помпей” (1919/1920) [Program wykładów... 1919/1920, 1919, s. 4; Program wykładów... 1919/1920, 1920, s. 15], “Грецька скульптура IV ст. до н. е.”, “Стародавній театр” (1920/1921) [Program wykładów... 1920/1921, 1920, s. 15], “Нарис історії римського мистецтва”, “Класична археологія”, “Грецькі трагіки у світлі стародавнього мистецтва”, “Полігнот” (1921/1922) [Program wykładów... 1921/1922, 1921, s. 22; Program wykładów... 1921/1922, 1922, s. 17], “Історія грецької скульптури”, “Грецька скульптура (продовження)”, “Археологічні дослідження у XVIII–XIX ст.” (1922/1923) [Program wykładów... 1922/1923, 1922, s. 26; Program wykładów... 1922/1923, 1923, s. 19].

У 1930-х роках Е. Булянда читав студентам, які спеціалізувалися з класичної археології, такі лекційні курси: “Елліністична та римська скульптура” (1930/1931), “Історія римського мистецтва”, “Атика та Афіни” (1932/1933), “Історія культури етрусків” (1933/1934), “Егейська культура”, “Нарис римської епіграфіки” (1934/1935), “Грецька архаїчна скульптура”, (1935/1936–1937/1938), “Грецька скульптура V–IV ст. до н. е.”, (1938/1939).

У 1930–1932 рр. курси “Вступ до класичної археології”, “Грецький і римський портрет” для студентів навчального відділення “Класична археологія” викладав також доцент Казімеж Міхаловський.

У 1934/1935 н. р. лекційний курс “Акрополь за Перикла” прочитав відомий філолог-класик, професор звичайний Станіслав Вітковський.

Слайди про розкопки пам’яток кікладської культури міг використовувати Казімеж Маєвський у 1937/1938 н. р., у лекційних та практичних заняттях “Вступ до класичної археології”, “Афінський акрополь (топографія та архітектура)”, “Кікладська культура”, “Провінційно-римські імпорти на землях Польщі (лекція з практичними)”, “Навчання грецькому мистецтву та культурі в середній школі (лекція з практичними для кандидатів у вчителі класичної філології та історії середніх шкіл)” [Program wykładów... 1930/1931, 1930, s. 32; Program wykładów... 1931/1932 i skład Uniwersytetu... 1930/31 i 1931/32, 1931, s. 47; Program wykładów oraz skład Uniwersytetu... 1932/33, 1932, s. 46–47; Spis wykładów... 1933/34, 1933, s. 47; Spis wykładów... 1934/35, 1934, s. 45; Spis wykładów... 1935/36, 1935, s. 48; Spis wykładów... 1936/37, 1936, s. 51; Spis wykładów... 1937/38, 1937, s. 52; Spis wykładów... 1938/39, 1938, s. 53].

Рис. 5. Розпис етруського поховання на діапозитиві з колекції Музею історії Львівського університету.

Частина діапозитивів могла бути ілюстраціями для досліджень та лекцій Івана Старчука. Саме він зосередив свою увагу на вивченні та публікаціях про вівтар на честь римської богині миру Пакс (Ara Pacis Augustae), споруджений після тріумфального повернення імператора Августа з Іспанії та Галлії у 13 р. до н. е. [Starczuk, 1937; 1938]. На Першій науковій сесії Львівського державного університету імені Івана Франка, що відбулася наприкінці січня–на початку лютого 1941 р., І. Старчук виголосив доповідь, присвячену саме цій темі – “Жертва Енея на “Ara Pacis” Августа в Римі” [Програма праць..., 1941, с. 1–2].

Колекція діапозитивів не була єдиним способом ілюстрації, адже ми знаємо про існування “зібрання наукових засобів для викладання філологічно-археологічних предметів”, яке у 1893 р. було реорганізовано у кабінет класичної археології під керівництвом Людвіка Цвіклінського [Білас, 2005, с. 56]. Збірка охоплювала чотири відділи: предмети та

публікації археологічного змісту; фотографії та малюнки пам'яток античного (давньокласичного) мистецтва; копії предметів стародавнього мистецтва; відділ доісторичної археології. Однак використання діапозитивів робило ілюстрування лекції доступним одразу великій групі студентів чи слухачів.

Виявлені матеріали є важливим джерелом для розуміння історії педагогіки в нашому Університеті, для вивчення основних тенденцій розвитку антикознавства, дидактики та поширення технологій для покращення навчального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білас Н. “Археологічна наука у Львівському університеті (XIX – 30-ті роки XX ст.)”. *Археологічні дослідження Львівського університету* 8 (2005): 46–114.
2. Програма праць I-ї наукової сесії Львівського державного університету ім. Івана Франка. 29.I–3.II.1941 р. Львів, 1941. (Фонди Музею історії Львівського національного університету імені Івана Франка).
3. Садуль Ж. *Всеобщая история кино. Т. 1. Изобретение кино (1832–1897)*. Режим доступу: <https://coollib.com/b/260867-zhorzh-sadul-vseobschaya-istoriya-kino-tom-1/read>
4. Сорокіна С., Завальна О., Радієвська Т. “Діяльність Музею до- і ранньої історії в Києві у 1942–1943 рр. (за матеріалами НМІУ)”. *Археологія & фортифікація України. V Всеукраїнська науково-практична конференція, приурочена 125-й річниці заснування Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника*. Кам'янець-Подільський, 2015.
5. С. К. *Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1916/1917*. Lwów, 1917.
6. С. К. *Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1918/1919*. Lwów, 1918.
7. Starczuk, Jan. *Ornament roślinny na Ara Pacis Augustae*. Lwów, 1937.
8. Starczuk, Jan. *Zum Figurenfries der Ara Pacis Augustae*. Leopoli, 1938.
9. Stoedtner, Franz –Archiv. Режим доступу: <https://www.uni-marburg.de/de/fotomarburg/bestaende/uebernahmen/stoedtner>
10. Stoedtner, Franz August. Режим доступу: <https://www.deutsche-biographie.de/gnd117264571.html>
11. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1919/1920*. Lwów, 1919.
12. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim (3-cim trymestrze) 1919/1920*. Lwów, 1920.
13. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w 1 i 2 trymestrze roku akademickiego 1920/1921*. Lwów, 1920.

- 122 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2018. Випуск 22
14. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w trymestrze – roku szkolnego 1921–1922.* Lwów, 1921.
 15. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w 3 trymestrze roku akademickiego 1921–1922.* Lwów, 1922.
 16. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w trymestrze I i II roku akademickiego 1922–1923.* Lwów, 1922.
 17. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w trymestrze III roku akademickiego 1922–1923.* Lwów, 1923.
 18. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930–1931.* Lwów, 1930.
 19. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1931–1932 i skład Uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32.* Lwów, 1931.
 20. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz skład Uniwersytetu w roku akad. 1932/33.* Lwów, 1932.
 21. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akad. 1933/34.* Lwów, 1933.
 22. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akad. 1934/35.* Lwów, 1934.
 23. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akad. 1935/36.* Lwów, 1935.
 24. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów w roku akademickim 1936/37.* Lwów, 1936.
 25. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów w roku akademickim 1937/38.* Lwów, 1937.
 26. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów w roku akademickim 1938/39.* Lwów, 1938.

REFERENCES

- Bilas Natalia. “Arkheolohichna nauka u Lvivskomu universyteti (XIX – 30-ti roky XX st.)”. *Arkheolohichni doslidzennia Lvivskoho universytetu* 8 (2005): 46–114. (in Ukrainian).
- Prohrama prats I-oi naukovoї sesii Lvivskoho derzhavnoho universytetu im. Ivana Franka. 29.I.–3.II.1941 r.* Lviv, 1941. (Fondy Muzeiu istorii Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka). (in Ukrainian).
- Sadul Zh. *Vseobshchaia istoria kino. T. I. Izobretenie kino (1832–1897)*. Rezhym dostupu: <https://coollib.com/b/260867-zhorzh-sadul-vseobschaya-istoriya-kino-tom-1/read> (in Russian).
- Sorokina S., Zavalna O., Radievska T. “Diialnist Muzeiu do- i rannioї istorii v Kyievi u 1942–1943 rr. (za materialamy NMIU)”. *Arkheolohia & fortyfikatsia Ukrainy. V Vseukrainska naukovopraktychna konferentsia, pryurochena 125 richnytsi*

- zasnuvannia Kamianets-Podilskoho derzhavnoho istorychnoho muzeiu-zapovidnyka*. Kamianets-Podilskyi, 2015. (in Ukrainian).
- C. K. *Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1916/1917*. Lwów, 1917. (in Polish).
- C. K. *Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1918/1919*. Lwów, 1918. (in Polish).
- Starczuk Jan. *Ornament roślinny na Ara Pacis Augustae*. Lwów, 1937. (in Polish).
- Starczuk Jan. *Zum Figurenfries der Ara Pacis Augustae*. Leopoli, 1938. (in German).
- Stoedtner Franz –Archiv. Rezhym dostupu: <https://www.uni-marburg.de/de/fotomarburg/bestaende/uebernahmen/stoedtner>
- Stoedtner Franz August. Rezhym dostupu: <https://www.deutsche-biographie.de/gnd117264571.html>
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1919/1920*. Lwów, 1919. (in Polish).
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim (3-cim trymestrze) 1919/1920*. Lwów, 1920. (in Polish).
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w 1 i 2 trymestrze roku akademickiego 1920/1921*. Lwów, 1920. (in Polish).
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w trymestrze – roku szkolnego 1921–1922*. Lwów, 1921. (in Polish).
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w 3 trymestrze roku akademickiego 1921–1922*. Lwów, 1922. (in Polish).
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w trymestrze I i II roku akademickiego 1922–1923*. Lwów, 1922. (in Polish).
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w trymestrze III roku akademickiego 1922–1923*. Lwów, 1923. (in Polish).
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930–1931*. Lwów, 1930. (in Polish).
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1931–1932 i skład Uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32*. Lwów, 1931. (in Polish).
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz skład Uniwersytetu w roku akad. 1932/33*. Lwów, 1932. (in Polish).
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akad. 1933/34*. Lwów, 1933. (in Polish).
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akad. 1934/35*. Lwów, 1934. (in Polish).
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akad. 1935/36*. Lwów, 1935. (in Polish).
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów w roku akademickim 1936/37*. Lwów, 1936. (in Polish).

124 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2018. Випуск 22
Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów w roku akademickim 1937/38. Lwów, 1937. (in Polish).
Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów w roku akademickim 1938/39. Lwów, 1938. (in Polish).

Стаття: надійшла до редакції 10.12.2019
прийнята до друку 16.01.2020

**TEACHING COURSES ON THE HISTORY OF THE ANCIENT WORLD
IN THE INTERWAR PERIOD**

(on the materials of the Museum of history of Lviv University)

Anastasiya BAUKOVA

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Archaeology and Special Historical Studies,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: anastasiya.baukova@lnu.edu.ua*

Yuriy HUDYMA

*Ivan Franko National University of Lviv,
Museum of the History of the Lviv University,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: yuriyhudyma@gmail.com*

The selection of illustrative material for teaching different subjects plays an important role in pedagogy. With the advent of photography, this task has become much simpler. The newly discovered collection of reversal films, stored in the funds of the Museum of History of the University, is a valuable source of information about the level of teaching skills and technical support of the educational process at the Lviv University in the first third of the 20th century. This is extremely relevant, because no similar research on the history of pedagogy has been conducted at our university, and these materials have not been introduced into scientific circulation. The main purpose of the article is to acquaint the general scientific community with the peculiarities of the use of reversal films, the centres of their production and technologies used in education etc.

All the processed reversal films allow us to draw some important conclusions. First of all, several reversal films manufacturers have been identified with the help of trademarks on the labels. Their geography is quite wide: Hamburg, Berlin, Vienna, Krakow. The positive aspect is that also in Lviv in the first third of the 20th century Władysław Borzemski's company and "Omega" reversal films company were active.

At the same time, the information on the labels allows to partially locate the storage place or affiliation of the reversal films. In particular, we can confidently speak about the Department of History of Polish and Eastern European Art and the

collection of slides for promotional university lectures. This information is an important addition to the scientific biography of the university staff. Labels are also an important source for studying changes in the language situation at the university. The vast majority contain inscriptions in Polish and German of the early 20th century, and therefore the reading of the inscriptions can be regarded as palaeographic researches. A very small number of inscriptions were made in Ukrainian, which indicates the beginning of the use of reversal films in the 40^s of the 20th century.

Interesting information about the level of knowledge of classical archaeology and the history of ancient art of that time is given by the images on the reversal films. For us, these are well-known photographs of excavations in Crete, Mycenae, Athens, etc. However, we must take into account the fact that the reversal films were used in the early 20^s of the 20th century, when these excavations were only gaining scale! This indicates that the professors of Lviv University in their lectures used the most up-to-date information, despite the geographical distance of Lviv from the centers of ancient civilization.

A wide arsenal of visual images was used in the educational process. Among the processed reversal films are maps, photographs of landscapes and specific artefacts, drawings. These cards are often reversal films made from photos of hand-made cards. Such samples are important evidence of the fixation of the level of scientific knowledge and ideas about specific historical problems.

Due to the inability to travel to excavation sites or museums in Europe, reversal films from the Museum of History of the University were often the only opportunity to see these sites and masterpieces of ancient art. The reversal films represent a wide range of prominent European and Warsaw museums, monuments of Greece, Rome and Crete. Importantly, the reversal films contained images from European publications of that time, including those of Edmund Bulanda. The selection of images and their grouping show that Etruscan studies and the study of Minoan culture were presented at a high level at the university. Comparison of this information with the list of disciplines taught at the university in the 20–30^s of the 20th century enables us to detail the idea of the content and scope of academic disciplines. Samples of Cycladic or Cretan pottery were later used to prepare dissertations and monographs, to search for analogies and connections with the culture of painted pottery. All these aspects point to the prospects of researching the collection of reversal films in terms of the history of pedagogy, the history of science and technology, the history of ancient archaeology and art history, visual means and methods.

Keywords: diapositives, Museum of History of Lviv University, history of pedagogy, antique history, classical archaeology.